

ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾՆ ՈՐՊԵՍ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ- ԻՄԱՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ

Գևորգ Վիրաբյան

ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դասախոս

Իրավաբանական գրականության ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ մինչ օրս իրավական կանխավարկածների ճյուղային մոտեցումների միասնականացման ընդհանուր տեսության հայեցակարգի մշակման կարևորագույն հարցերից մեկի, այն է՝ կանխավարկածի էության շուրջ առկա են տարատեսակ մոտեցումներ¹: Սույն հոդվածի շրջանակներում մեր խնդիրն է կանխավարկածը դիտարկել երկու մակարդակներում՝ գոյաբանական և իմացաբանական, որն ունի տեսագործական կարևոր նշանակություն և ուղղված է կանխավարկածի՝ որպես փիլիսոփայական-իմացաբանական միջոցի էության բացահայտմանը:

Իրավունքում կանխավարկածի փիլիսոփայական բնույթի ուսումնասիրությունը բխում է տվյալ ոլորտում իրականացված գիտական հետազոտությունների մակարդակից: Ընդ որում կանխավարկածի էության հետազոտությունը պետք է իրականացնել գիտական ճանաչողության հիմնահարցերի ժամանակակից մեկնաբանման տեսանկյունից, որն ունակ կլինի բացահայտելու և վեր հանելու օբյեկտիվ օրինաչափությունները, հասկանալու վերջիններիս էությունը և այդ ամենի հենքի վրա իրավական կանխավարկածների վերաբերյալ ձեռք բերելու օբյեկտիվ առումով նոր ճշմարիտ գիտելիքներ, որոնք կլինեն ինչպես օգտակար, այնպես էլ պիտանի:

Դեռևս հռոմեական իրավունքից հայտնի «կանխավարկած» եզրույթը կիրառվել է տարբեր առումներով: Մասնավորապես, Ֆ.Մ. Դիդինսկին, վերլուծելով հռոմեական իրավունքի աղբյուրները, արձանագրել է, որ «կանխավարկած» ասելով հասկանում ենք «յուրացում», «նախապատվություն»²: ժամանակի ընթացքում ի հայտ են եկել կանխավարկածի այսպես կոչված հատուկ հասկացություններ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ կանխավարկածը հավանական նախադրյալների վրա հիմնված ենթադրություն է³ կա՛մ հավանականության վրա հիմնված ենթադրություն է⁴, ենթադրություն, որը ճշմարիտ է այնքան ժամանակ, քանի դեռ վերջինիս ճշմարտացիությունը չի հերքվել⁵, կա՛մ ենթադրություն է, որն իրավաբանական փաստը համարում է արժանահավատ, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցվել⁶, կա՛մ ապացուցված փաստերի հիման վրա այլ փաստերի, դրույթների կամ իրավունքի սուբյեկտի առկայության մասին կատարվող հետևություն է⁷:

¹ St`u Баранов В.М., Першин В.Б., Першина И.В., Методологические предпосылки формирования теории правовых презумпций // Методологические проблемы юридической техники. Юридическая техника. 2008, № 2, էջ 23:

² St`u Дыдынский Ф.М., Латинско-русский словарь к источникам римского права. Изд. тип. К. Ковалевского, Варшава, 1896, էջ 354, Дворецкий И.Х., Корольков Д.Н., Латинско-русский словарь. М.: Изд. Госиздат, 1949, էջ էջ 697:

³ St`u Толковый словарь русского языка. Под ред. Д.Н. Ушакова. Т III. М.: Изд. Гос. ин-т «Сов. энцикл.», 1939, էջ 735:

⁴ St`u Հայրապետյան Ա. Պ., Օտար բառերի բառարան (2-րդ վերամշակված հրատարակություն). Եր., 2011, էջ 451:

⁵ St`u Борисов А.Б., Большой юридический словарь. М.: Изд. Книжный мир, 2010, էջ 576:

⁶ St`u Словарь иностранных слов. 16-е изд., М.: Изд. Русский язык, 1988, էջ 406:

⁷ St`u Юридический словарь. 2-е изд. Т 2 / под ред. П.И. Кудрявцева. М., Изд. Наука, 1956, էջ 222:

Եթե ասվածին ավելացնենք այն իրողությունը, որ «կանխավարկած» եզրույթը կիրառվում է նաև լեզվաբանության¹, կենսաբանության² և այլ գիտությունների շրջանակներում³, ապա կարող ենք արձանագրել, որ կանխավարկածների շուրջ հետազոտությունների իրականացումը միանգամայն օրինաչափ է «որպես փիլիսոփայական-ինացաբանական միջոցի» տեսանկյունից: Այժմ առավել առարկայա-կան:

Մեզ համար մեկնակետ է այն, որ գոյաբանական առումով կանխավարկածը ձևավորվում է շրջապատող աշխարհի երևույթների, փաստերի, գործընթացների, իրադարձությունների, գործողությունների⁴, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների նկատմամբ սուբյեկտի համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների հիման վրա և պայմանավորված է այդ առարկաները, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունները տեսնելու անհրաժեշտությամբ, ինչը թույլ է տալիս պնդելու, որ արդեն ճանաչողական գործունեության մեջ կանխավարկածը կատարում է իմացաբանական դեր: Մասնավորապես, եթե առաջնորդվում ենք այն գաղափարով, որ ավանդույթների առաջացման հիմքում ընկած փորձի կարծրատիպը մարդկային մտածողության համար ունեցել և ունի վճռորոշ նշանակություն⁵, իսկ մարդկային գիտակցությանը բնորոշ աշխարհընկալման սիմվոլիզմը պայմանավորված է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում առարկաների կամ նրանց օրինաչափությունների դրսևորումը տեսնելու ցանկությամբ⁶, ապա կարող ենք արձանագրել, որ աշխարհընկալման հիմքում ընկած համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների համակարգը մի կողմից ձևավորում, իսկ մյուս կողմից արդեն արտացոլվում է ձևավորած իմացաբանական միջոցներով, որոնք ժամանակի ընթացքում ներկայացվում են նաև իրավական հասկացությունների կամ կատեգորիաների տեսքով և ծանրակշիռ նշանակություն են ունենում հասարակական հարաբերությունների համար: Աշխարհընկալման շրջանակներում, այն է՝ իմացաբանական մակարդակում այդ համակարգի մարմնավորման և արտացոլման միջոցներից մեկն էլ վերջինիս (համակարգի) հիման վրա ձևավորված կանխավարկածն է՝ որպես կանխադրույթ, որի օգնությամբ հնարավոր է դառնում շրջապատող իրականության մեջ տեսնելու և մտածելու առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների մասին: Այլ կերպ ասած՝ իմացաբանական առումով կանխավարկածն աշխարհընկալման ձևավորման և դրսևորման համար ունենում է չափազանց կարևոր նշանակություն: Ի՞նչ է սա ենթադրում:

¹ Տե՛ս օրինակ **Падучева А.С.**, Высказывание и его соотнесенность с действительностью: предпочтительные аспекты семантики местоимений. 5-е изд, испр. М.: Изд. ЛКИ, 2010, էջ 296, **Серолян А.С.**, Презумпция православной семантики в интерпретации текстов русской словесности // Вестник Московского государственного областного университета. Сер. Русская филология. 2010, № 5, էջ 81-84:

² Տե՛ս օրինակ **Павлинов И.Я.**, О значении презумпций в филогенетике: по поводу статьи Ю.А. Песенко «Филогенетические презумпции ...», 2005 г. Журн. общ. биологии. Т. 66, № 2, էջ 436-411:

³ Տե՛ս օրինակ **Смирнова Н.М.**, Кантианские презумпции феноменологического конструктивизма. «Эпистемология & философия науки». 2008 Т. XVI, № 2, էջ 33-49:

⁴ Առաջարկում ենք այսուհետ բոլորը՝ պայմանականորեն անվանել «առարկաներ»:

⁵ Տե՛ս **Байбурин А.К.**, Ритуал в системе знаковых средств культуры // Этнознаковые функции культуры. М.: Изд. Наука, 1991, էջ 23:

⁶ Մոդերնիստական ուղղություն 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբի արվեստի ու գրականության մեջ, որն իր գեղարվեստական սկզբունքն էր համարում սիմվոլների, խորհրդանշանների միջոցով առարկաների ու երևույթների անձանաչելի էության պատկերումը: Տե՛ս **Հայրապետյան Ա.Պ.**, Օտար բառերի բառարան, 2011, էջ 510:

Աշխարհայացքն ամբողջություն է, որում ներառվում են մարդկանց հիմնական կենսական մոտեցումները, համոզմունքները, հավատքը, գաղափարները, գործունեության և ճանաչողության սկզբունքները, արժեքային կողմնորոշիչները¹: Վերջիններս հոգևոր-պրակտիկ գործունեության ընթացքում ձևավորվում են սուբյեկտիվ փորձի և օբյեկտիվ առումով սոցիալ-պատմական գործոնների ազդեցության ներքո: Հետևաբար, աշխարհայացքի ձևավորումը ոչ թե պարզապես աշխարհի մեխանիկական ընկալման արդյունք է, այլ այնպիսի ամբողջություն, որին իր բանականությամբ, զգացմունքներով, կամքով, ունակություններով և փորձով մասնակցում է մարդը: Հավատքը, երազանքները, հույսը, գաղափարները, անցյալի ու ապագայի նկատմամբ պատկերացումներն աշխարհի ընկալումն են, ճշմարտության, բարության և գեղեցկության տեսանկյունից աշխարհի վերափոխումն են²: Աշխարհայացքը չի կարող բխել աշխարհի և մարդկության գոյության համակարգային արժեքների վերաբերյալ որոշակի հավանական դատողություններ արձանագրող պարզունակ գիտելիքների համադրումից: Վերջինիս ակունքներն ավելի խորն են: Աշխարհայացքի բովանդակությունն են կազմում հոգևոր և մտավոր կառուցվածքները, որոնք կարելի է դիտարկել որպես աշխարհի վերաբերյալ արժանահավատ պատկերացումների դրսևորումներ: Վերջինիս (աշխարհայացքի) որպես առօրյա-գործնական և հոգևոր-ճանաչողական գործունեությունը տարբերակող միասնության ձևավորումը տեղի է ունենում անձի կողմից շրջապատող իրականության ընկալման միջոցով: Իսկ այդ ընկալումն ինքնին ենթադրում է ինչ-որ իմացաբանական միջոցի առկայության անհրաժեշտություն:

Օրինակ՝ Օ.Ֆ. Սմագնովան նշում է, որ միջը կենսական է հենց այն պատճառով, որ այն հասցեագրված է անհատականությանը, նրա կամքին և զգացմունքին, կյանքի ձևին և մտածողության ոճին (*մոդելին - ընդ. մերն է*)³: Եությունն այն է, որ գիտակցության կրողը մարդն է, որը բնորոշ է պատմական բոլոր ժամանակներին: Մարդու համար մեկնության տեսքով ճանաչումն անհնար է, եթե վերջինս իրեն չի հակադրում շրջապատող աշխարհին⁴: Ճանաչողությունը, ըստ էության, մեկուսացված չի կարող լինել առօրյա գործունեությունից. այս կամ այն երևույթի վերաբերյալ գիտելիքը չի կարող ձեռք բերվել անուղղակի կերպով: Երևույթի վերաբերյալ գիտելիքն իր ամբողջության մեջ հնարավոր է ձեռք բերել ոչ թե ուշադրությունը օբյեկտի (երևույթ), այլ վերջինիս գործառնությունների վրա սևեռելու միջոցով⁵:

Վ. Տ. Չոնովը կարծում է, որ անձի աշխարհայացքի բովանդակությունը ոչ թե գիտելիքն է որպես այդպիսին, այլ համոզմունքները՝ վերջիններս բնութագրելով որպես [...] կանխադրույթներ⁶: «Համոզմունքը,- գրում է հեղինակը,- հոգեբանական կանխադրույթի հատուկ տեսակ է, որն արձանագրում է գիտակցության որոշակի առարկաներ, որոնք ունեն ներքին կարգավորիչ սկզբունքների և անձի ինքնորոշման ու ինքնակենսագործման կողմնորոշիչների բնույթ»⁷:

Ինչ խոսք, համոզմունքները, պատկերացումները, հավատքը, գաղափարներն աշխարհի էության, մարդկային գոյության իմաստի և նպատակի վերաբերյալ

¹ Ст'у Большая советская энциклопедия / гл. ред. А.М. Прохоров. Т. 16. М.: Изд. Советская энциклопедия, 1974, էջ 320:

² Ст'у **Зонов В.Т.**, Знание и убеждение в структуре мировоззрения личности // Природа мировоззрения

и практические аспекты его формирования. Томск: Изд. ТГУ, 1990, էջ 19:

³ Ст'у **Смазнова О.Ф.**, Личность и миф (о субъекте мифической речи) // Вопросы философии. 2008, № 6, էջ 60:

⁴ Ст'у **Лосева И.Н.**, Миф и религия в отношении к рациональному познанию // Вопросы философии. 1992, № 7, էջ 64:

⁵ Ст'у **Лосева И.Н.**, նշված աշխատությունը, էջ 69:

⁶ Ст'у **Зонов В.Т.**, նշված աշխատությունը, էջ 21:

⁷ Ст'у նույն տեղում, էջ 22:

դրույթների համակարգ են, աշխարհի վերաբերյալ իմացաբանական վերաբերմունք արտահայտող անհատի որոշակի ելակետային կարգավիճակ: Վերջիններս ձևավորվում են ինչպես նպատակաուղղված ճանաչողական գործունեության միջոցով, այնպես էլ ինքնաբերաբար՝ ի հաշիվ անհատի կամքի ու գիտակցության, և հնարավորություն են տալիս մարդուն ձևավորելու աշխարհայացք և ընկալելու շրջապատող իրականությունը: Սակայն երբեմն շրջապատող իրականությունն անմիջականորեն տեսնելու և ընկալելու անհնարինությունը և միևնույն ժամանակ այդ իրականության մեջ գոյություն ունեցող առարկանները և վերջիններիս օրինաչափությունները տեսնելու (ճանաչելու) անհրաժեշտությունը պայմանավորում են կանխադրույթների գոյությունը, որոնք ձևավորվում են այդ համակարգում առկա դրույթների հիման վրա: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ կանխադրույթների հիմքում ընկած գիտական գիտելիքներին նախորդում են առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների վերաբերյալ մարդկանց համար առավել կարևոր և անհրաժեշտ գիտելիքները¹, որոնք իրենց բնույթով ապրիորի են:

Այստեղից կարող ենք հետևություն անել, որ աշխարհայացքը, որը հիմնված է սուբյեկտի հանգումներին, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների համակարգի կամ ավելի ճիշտ՝ դրույթների համակարգի վրա, դրսևորվում է նաև կանխադրույթների միջոցով: Ճանաչողությունը, որին բնութագրական է ճշմարտության բարդ և ոչ միանշանակ ընկալումը, մի կողմից կարծես չի պահանջում վերջնական ճշմարտության սահմանում, սակայն մյուս կողմից էլ վերջինիս համար անհրաժեշտ են որոշակի կանխադրույթներ, որոնք արտահայտում և պայմանավորում են շրջապատող աշխարհի առարկաների նկատմամբ վերաբերմունքը: Վերջիններիս վերաբերյալ այդ կերպ վերաբերմունքն իմացաբանական առումով արտահայտվում է կանխավարկածների՝ անհրաժեշտ ճշմարտության «փոխարինիչների»² կամ որ նույն է՝ կանխադրույթների միջոցով: Ընդ որում հարկ է նշել, որ շրջապատող իրականության ընկալման այս միջոցի (կանխավարկածի) որակական հատկանիշներից մեկն արդյունավետությունն է և կապը մարդկային գործունեության հետ:

Ստաժողության պատմական տիպերի³ վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ կանխավարկածը ներառում է ոչ միայն դեակրիպտիվ, այլ նաև պերֆորմատիվ տարրեր: Կանխավարկածը նկարագրում է ինչ-որ իրականություն, որը (իրականությունը) կրում է պայմանական բնույթ և կիրառվում է որպես ճշմարտություն, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցվում: Ընդ որում «պայմանական բնույթ» ձևակերպմանը պետք է մոտենալ այն առումով, թե ինչպես ենք տեսնում կամ ցանկանում տեսնել աշխարհը կամ ինչին ենք առավել հակված: Այլ խոսքով ասած՝ պերֆորմատիվ գիտելիքը վկայում է իրադրության պայմանական ճշմարիտ լինելու, որը կարող է հերքվել, և միևնույն ժամանակ հայեցակարգային կարգավիճակ ունենալու մասին, որը սուբյեկտների համար առաջացնում է որոշակի հետևանքներ⁴: Ճանաչողության համար կարևորը կանխադրույթների միջոցով առարկաները

¹ Տե՛ս **Аронов Р.А., Баксанский О.Е.**, Происхождение знания: истоки и основы // Вопросы философии. 2008, № 4, էջ 103:

² Տե՛ս **Гусева С.В.**, Место и роль презумпций в структуре юридического знания: философский анализ: дисс. канд. филос. наук. Саратов, 2009, էջ 58:

³ Ստաժողության փիլիսոփայական տիպերի մասին տե՛ս օրինակ **Зыков Д.В.**, Виды юридического мышления: методологическое и теоретико-правовое обоснование: дисс. канд. юрид. наук. Волгоград, 2015, էջ 14-64:

⁴ Տե՛ս **Остин Дж.Л.**, Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов. Сборник / Общ. ред. Б.Ю. Городецкого. М.: Изд. Прогресс, 1986, էջ 22-129, **Остин Дж.Л.**, Перформативы - констативы // Философия языка / Ред. сост. Дж. Серл. М., 2004, էջ 23-34, **Серль Дж.Р.**, Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов. Сборник / Общ. ред. Б.Ю. Городецкого. М.: Изд. Прогресс, 1986, էջ 151-169:

տեսնելու անհրաժեշտությունն է: Կանխավարկածների համակարգը նաև աշխարհայացքի տարատեսակների ձևավորման կարևորագույն աղբյուր կարող է լինել:

Կանխավարկածները մարդուն տալիս են շրջապատող իրականության մեջ գոյություն ունեցող առարկաների հետ մարդկային գործողությունների համահարաբերակցության հնարավորություն: Վերջիններս մարդկությանն ուղեկցել են պատմության ողջ ընթացքում, որոնց ակունքները կարելի է տեսնել սովորույթներում և ավանդույթներում: Մարդու գիտակցության մեջ որոշ առարկաներ անխուսափելիորեն համահարաբերակցվում են մյուսների, երբեմն նաև՝ տարասեռ առարկաների հետ, որոնց միջև ձևավորվում է որոշակի կապ, և որը կրում է կա՛մ պատճառահետևանքային, կա՛մ համադրական բնույթ¹: Այս ամենով պայմանավորված՝ մարդկային գիտակցության մեջ առաջանում է երևույթների որոշակի օրենքներին ստորադասելու կանխադրույթը: Մարդը շրջապատող իրականության կամ ավելի ճիշտ՝ այդ իրականության մեջ գոյություն ունեցող առարկաների վերաբերյալ իր պատկերացումները, գաղափարներն ու համոզմունքներն արտահայտում է կանխավարկածների համակարգի միջոցով: Այս համակարգի օգնությամբ, ըստ էության, մարդը ձգտում է հասկանալ «մատերիայի» և «գաղափարի» փոխհարաբերակցությունը՝ նպատակ ունենալով «աշխարհը» ստորադասել իրեն և իր շահին²: Ընդ որում հարկ է ընդգծել այն հանգամանքը, որ այդ համակարգի կարևորագույն հատկանիշը վերջինիս *պրագմատիկությունն է*³: Այլ խոսքով՝ մարդու և աշխարհի միջև առաջացող տարատեսակ փոխհարաբերությունները դրսևորվում են «օբյեկտ-սուբյեկտ-նպատակ-միջոց-արդյունք» բանաձևով⁴:

Մարդկային գիտակցությունը ենթադրում է, որ իր այս կամ այն գործողությունները կնպաստեն, որ իրականության մեջ ձեռք բերվեն որոշակի արդյունքներ՝ ելնելով այն նպատակներից և գաղափարներից, որոնք մարդը դնում է իր առջև: Նույնիսկ այն պարագայում, երբ գաղափարի և նպատակի միջև ենթադրվող տրամաբանական կապն ինչ-որ մի պահ «անհետանում» է, միևնույնն է, այս կամ այն գործողության անհրաժեշտությունը շարունակվում է գոյություն ունենալ: Այդ դեպքում արդեն կանխավարկածն այս կամ այն իրավիճակում պայմանավորում է այդ գաղափարը տեսնելու հնարավորությունը:

Ասվածի շրջանակներում հարկ ենք համարում ուշադրություն դարձնել մեկ կարևոր հանգամանքի վրա ևս: Աշխարհայացքը, որը հանդես է գալիս համոզմունքների, պատկերացումների, գաղափարների տեսքով, որոնք միասին վերցրած դրսևորվում են նաև կանխավարկածների միջոցով, ներառում է նաև արդարության և ողջախոհության վերաբերյալ պատկերացումներ: Եթե ժամանակային առումով հետ գնանք, ապա կարող ենք փաստել, որ օրինակ՝ անտիկ գիտակցությանը բնու-

¹ Տե՛ս **Гусева С.В.**, նշված աշխատությունը, էջ 60:

² Տե՛ս **Кураев А.В.**, О вере и знании - без антиномий // Вопросы философии. 1992, № 7, էջ 45:

³ Օրինակ՝ Ա.Կ. Բայբուրինը դիցաբանական աշխարհայացքի շրջանակներում մոտավորապես նույն կերպ է մեկնաբանում ծեսերի առաջացումը, որը հետագայում վերածվում է բացարձակ գիտելիքի: Տե՛ս **Байбурин А.К.**, Ритуал в системе знаковых средств культуры // Этнознаковые функции культуры. М.: Изд. Наука, 1991, էջ 31

⁴ Հարկ է նշել, որ օրինակ՝ Վ.Ջ. Պանֆիլովի կարծիքով այդ բանաձևը հետևյալն է՝ «առարկա-հատկություն-հարաբերություն»: Այս մոտեցման թերությունն այն է, որ բանաձևից դուրս են մնում «մարդը» և «միջոցը», որով մարդը կարող է ճանաչել ինչպես առարկան (օբյեկտը), այնպես էլ վերջինիս հատկանիշները: Այլ կերպ ասած՝ մտածողության բացակայության դեպքում չի կարող խոսք լինել առարկան ճանաչելու մասին: Բացի այդ, բացակայում է «առարկայից» վերջինիս «հատկանիշը» առանձնացնելու անհրաժեշտությունը, քանի որ մարդը «միջոցով» ճանաչում է ոչ թե առարկան որպես այդպիսին, այլ վերջինիս հատկանիշը: Տե՛ս **Панфилов В.З.**, Язык, мышление, культура // Вопросы языкознания. 1975, № 1, էջ 6:

թագրական էր այն սկզբունքների որոնումը, որոնց վրա հիմնվում էին «գեղեցիկը» և «պատշաճը»¹: Այսինքն՝ որոնված այս կամ այն սկզբունքի գոյությունն ստեղծում էր համոզմունք այս կամ այն իրավիճակում գեղեցիկի կամ պատշաճի առկայության մասին:

Մի կողմ թողնելով անտիկ փիլիսոփայության հիմնահարցերը՝ պետք է ընդամենն արձանագրել, որ իմացաբանական այս միջոցն արդիական է նաև ժամանակակից հասարակության համար, որն իր արտացոլումն է գտնում անհատի վարքագծում, հասարակական տարբեր ինստիտուտներում (պետություն, իրավունք և այլն): Մարդն իր գործունեության մեջ նպատակաուղղված է ստեղծելու և զարգացնելու այնպիսի գաղափարներ, որոնք հնարավորություն կտան ղեկավարվելու այս կամ այն իրավիճակներում: Այլ խոսքով ասած՝ գաղափարները, համոզմունքներն ու պատկերացումները, որոնք դրսևորվում են կանխավարկածների միջոցով, ըստ էության մարդկային կենսագործունեության հիմքերն են, և որ կանխավարկածը հանդես է գալիս որպես մարդու կողմից աշխարհն ընկալելու միջոց: Իրոք, մարդու կողմից շրջապատող իրականությունը ճանաչելու ձգտումը լավագույնս դրսևորվում է «կանխավարկած» կատեգորիայի միջոցով. օրինակ՝ «արդարը» կամ «ողջախոհը» տեսնելու ցանկության ձգտումն է, որ ստեղծում է այդպիսի կանխադրույթներ:

Իմացաբանական գործընթացում, այդ թվում նաև մտածողության մոդել ձևավորելիս կանխավարկածի համընդհանուր նշանակությունը պայմանավորված է այն դերով, որը կատարել և կատարում է մարդու կյանքում. առարկայի ճանաչումը տեղի է ունենում իմացաբանական, արժեքաբանական այն դրույթների ազդեցության ներքո, որոնք կապված են կանխատեսվող գիտելիք հետ:

Ավելին, եթե առաջնորդվում ենք այն գաղափարով, որ կանխավարկածի հիմքը նաև առարկաների օրինաչափությունների վերաբերյալ մեր պատկերացումները, համոզմունքներն ու գաղափարներն են, ապա ստացվում է, որ այս կամ այն իրավիճակում այս կամ օրինաչափությունը տեսնելու, այդ թվում նաև կենսագործումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է միջոց՝ կանխավարկած, որն իր հիմքում արդեն իսկ կրում է այդ օրինաչափությունը, այդ օրինաչափության վերաբերյալ մարդկային մտածողության մեջ ձևավորված արժանահավատ գիտելիքը:

Այսպիսով, փիլիսոփայական-իմացաբանական առումով կանխավարկած ասելով պետք է հասկանալ շրջապատող առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների մասին համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների համակարգի հիման վրա ձևավորված կանխադրույթի հանդիսացող միջոց, որը թույլ է տալիս տեսնելու և մտածելու առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների գոյության կամ բացակայության մասին այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն չի հերքվել:

Խնդրին այս կերպ մոտենալու դեպքում արդեն մտորելու տեղիք է տալիս լայն տարածում ստացած այն մոտեցումը, ըստ որի «կանխավարկած» հասկացությունը տրամաբանական-փիլիսոփայական առումով ածանցվում է «հավանական ենթադրություն» հասկացությունից²: Մասնավորապես նշվում է, որ ընդհանուր տրամաբանական ենթադրությունն ինդուկտիվ մտահանգման ինքնուրույն տեսակ է (մասնավորից դեպի ընդհանուր), որը թույլ է տալիս առանց այլ ապացույցներին ապավինե-

¹ St`u **Гвардини Р.**, Конец нового времени. Средние века: ощущение бытия и картина мира // Вопросы философии. 1990, № 4, էջ 128:

² St`u օրինակ **Пронина М.П.**, Презумпции в современном российском праве: дисс. канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2010, էջ 14, **Шахкелдов Ф.Г.**, Концептуальные аспекты презумпции невиновности в уголовном процессе: генезис и тенденции совершенствования: дисс. докт. юрид. наук. Майкоп, 2006, էջ 24, **Горячев И.Н.**, Презумпция знания закона и принцип несущественности юридической ошибки в уголовном праве России: дисс. канд. юрид. наук. Ярославль, 2006, էջ 32:

լու՝ գոյություն ունեցող փաստի (կամ մի քանի փաստերի) հիման վրա կատարել հավանական ենթադրություն այլ փաստի գոյության կամ բացակայության մասին, որը հետևանք ու պատճառ է առաջինի, և որի (մտահանգման) հիմքը դիտարկումն է:

Ինչ-որ տեղ և ինչ-որ առումով ընդհանուր տրամաբանական ենթադրությունը, գուցե, կազմում է հիպոթեզի կամ վարկածի հիմքը, որոնք տրամաբանական առումով ենթադրության տարատեսակներ են և կիրառվում են ճանաչողության մեջ: Սակայն նույնը չենք կարող ասել կանխավարկածի դեպքում: Խնդիրն այն է, որ կանխավարկածն օբյեկտիվ իրականության մեջ առկա և միջնորդավորված ձևով ընկալված օրինաչափության կրողն է, որն իրականության մեջ արտացոլվում է մարդկային մտածողության (դատողության, մտահանգման) տեսքով: Սակայն սա ամենևին էլ չի նշանակում, որ կանխավարկածը վերածվում է ենթադրության կամ դատողության/մտահանգման, այն էլ հավանական. կանխավարկածի հիմքը օրինաչափությունն է, որը թույլ է տալիս մեկ այլ իրավիճակում ևս մտածելու (պնդելու) վերջինիս հիմքում ընկած օրինաչափության առկայության մասին այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի հերքվել: Հարկ է նաև նշել, որ հերքման մասին խոսելիս պետք է նկատի ունենալ, որ հերքվում է ոչ թե օրինաչափությունը, այլ տվյալ իրավիճակում այդ կերպ մտածելու հնարավորությունը:

Հետևաբար, կանխավարկածը, օրինակ՝ հիպոթեզից տարբերվում է իր իմացաբանական դերով, որի նպատակն է կանխորոշելու սուբյեկտի վերաբերմունքը շրջապատող աշխարհի առարկաների նկատմամբ: Այսինքն՝ կանխավարկածի էությունն այն է, որ վերջինս ոչ թե հավանական ենթադրություն է, այլ օրինաչափության մասին արժանահավատ գիտելիքի փոխարինման միջոց, որը գործունեության մեջ արտահայտվում է մարդկային մտածողության միջոցով. օրինաչափության վերաբերյալ գիտելիքները մարդկային մտածողությանը թույլ են տալիս կառուցելու դատողություններ/մտահանգումներ: Այլ կերպ ասած՝ առանց օրինաչափությունը պատկերացնելու, որի կրողներից մեկը կանխավարկածն է, մարդկային մտածողությունը չի կարող կառուցել դատողություններ: Պարզ է, որ եթե գիտելիքն առկա է, և այն կարող է կիրառվել որոշում կայացնելիս, ապա վերջինիս համար բացակայում է կանխավարկածի անհրաժեշտությունը¹: Մինչդեռ գիտելիքի բացակայության դեպքում կանխավարկածը որպես իմացաբանական միջոց կիրառելով լրացնում ենք այն արժանահավատ գիտելիքը, որը տվյալ իրավիճակում բացակայում է:

Եզրահանգում: Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ կարող ենք ստորև արձանագրել հետևյալի մասին:

➤ Կանխավարկածը դիտարկելով որպես փիլիսոփայական-իմացաբանական միջոց՝ արձանագրեցինք, որ գոյաբանական առումով կանխավարկածը ձևավորվում է շրջապատող աշխարհի առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների նկատմամբ սուբյեկտի համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների հիման վրա և պայմանավորված է այդ առարկաները, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունները տեսնելու անհրաժեշտությամբ:

➤ Կանխավարկածը դիտարկելով աշխարհայացքի և աշխարհընկալման շրջանակներում՝ արձանագրեցինք, որ իմացաբանական մակարդակում համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների մարմնավորման և արտացոլման միջոցներից մեկը վերջիններիս (համակարգի) հիման վրա ձևավորված կանխավարկածն է՝ որպես կանխադրույթ: Իմացաբանական առումով կան-

¹ St' u Баранов В.М., Першин В.Б., Першина И.В., Методологические предпосылки формирования теории правовых презумпций // Методологическое проблемы юридической техники. Юридическая техника. 2008, № 2, էջ 20:

խավարկածն աշխարհայացքի և աշխարհընկալման ձևավորման ու դրսևորման միջոցներից մեկն է:

➤ Կանխավարկածը դիտարկելով որպես փիլիսոփայական-իմացաբանական միջոց՝ արձանագրեցինք, որ վերջինս ներառում է դեսկրիպտիվ և պերֆորմատիվ տարրեր: Կանխավարկածը նկարագրում է ինչ-որ իրականություն, որը (իրականությունը) կրում է պայմանական բնույթ և կիրառվում է որպես ճշմարտություն, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցվում: Ընդ որում «պայմանական բնույթ» ձևակերպմանը պետք է մոտենալ այն առումով, թե ինչպես ենք տեսնում կամ ցանկանում տեսնել աշխարհը կամ ինչին ենք առավել հակված: Պերֆորմատիվ գիտելիքը վկայում է իրադրության պայմանական ճշմարիտ լինելու, որը կարող է հերքվել և միևնույն ժամանակ հայեցակարգային կարգավիճակ ունենալու մասին, որը սուբյեկտների համար առաջացնում է որոշակի հետևանքներ: Կանխավարկածների ուրակական հատկանիշը առարկաները, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունները տեսնելու արդյունավետությունն ու պրագմատիկությունն է:

➤ Փիլիսոփայական-իմացաբանական առումով կանխավարկած ասելով պետք է հասկանալ շրջապատող առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների մասին համոզմունքների, հավատքի, պատկերացումների, գաղափարների համակարգի հիման վրա ձևավորված կանխադրույթ հանդիսացող միջոց, որը թույլ է տալիս տեսնելու և մտածելու առարկաների, վերջիններիս ու նրանց միջև առկա օրինաչափությունների գոյության կամ բացակայության մասին այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն չի հերքվել:

ПРЕЗУМПЦИЯ КАК ФИЛОСОФСКО-ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО

Геворг Вирабян

Преподаватель кафедры теории и истории государства и права ЕГУ

Изучение юридической литературы показывает, что существуют разные подходы к сущности презумпции, являющейся одним из важнейших проблем при разработке концепции общей теории интегрирования отраслевых подходов к правовым презумпциям. В рамках данной статьи автор попытался найти пути преодоления указанной проблемы. С этой целью презумпция в работе рассматривалась на двух уровнях: онтологическом и гносеологическом. В частности, на онтологическом уровне автор обсуждал вопрос о том, как формируется презумпция, и какова ее сущность, а на гносеологическом уровне - какова ее роль. В итоге, было предложено понятие презумпции как философско-гносеологического средства, на основе которого следует провести исследование сущности правовой презумпции и выработку общего понятия.

PRESUMPTION AS A PHILOSOPHICAL AND GNOSEOLOGICAL MEASURE

Gevorg Virabyan

Lecturer of the YSU Chair of Theory and History of State and Law

The study of legal literature shows that there are different approaches to the essence of the presumption, which is one of the most important problems in the development of the concept of a general theory of integration of sectoral approaches to legal presumptions. Within the framework of this article, the author tried to find ways to overcome this problem. For this purpose, the presumption in the work was considered at two levels: ontological and gnoseological. In particular, at the ontological level, the author discussed the question of how a presumption is formed and what it represents (the essence), and at the gnoseological level, what role it plays. As a result, the concept of a presumption was given as a philosophical and epistemological means, on the basis of which a study of the essence of legal presumption and the development of a general concept should be carried out.

Բանալի բառեր - կանխավարկած, ենթադրություն, հավանական դատողություն, մտահանգում, փիլիսոփայական-ինացաբանական միջոց, գոյաբանական և ինացաբանական մակարդակներ, աշխարհայացք, աշխարհընկալում, ճանաչողություն, համոզմունք, կանխադրույթ, ինդուկտիվ մտահանգում, դեսկրիպտիվ և պերֆորմատիվ տարրեր

Ключевые слова: презумпция, предположение, вероятное суждение, умозаключение, философско-гносеологическое средство, онтологические и гносеологические уровни, мировоззрение, миропонимание, познание, убеждение, постулат, индуктивное умозаключение, дескриптивные и перформативные элементы

Key words: presumption, assumption, probable judgment, conclusion, philosophical-gnoseological measure, philosophical and gnoseological levels, outlook, world view, cognition, conviction, postulate, inductive conclusion, descriptive and performative elements